

ФУНКЦІЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Розкриваються функції правосвідомості, яка формує наміри людей реалізувати свої різнобічні інтереси шляхом установлення певного порядку в суспільстві, оскільки правосвідомість впливає на право через мотивацію поведінки індивідів, стаючи важливим інструментом реалізації правових норм.

Ключові слова: правосвідомість, система функцій, право, пізнавальна функція, регулятивна функція, творча функція, культурні особливості правосвідомості, професіоналізм, правовий світогляд.

Постановка проблеми. Правосвідомість працівників органів внутрішніх справ – це віддзеркалення у свідомості професійної групи – персоналу органів підрозділів внутрішніх справ – чинного права України, оцінок у правових поняттях і категоріях посадових прав, обов'язків, заборон, дозволів, юридично значущих фактів і видів відповідальності за невиконання або неналежне виконання службового обов'язку, інших урегульованих правом відносин та уявлень про бажаність правових розпоряджень. В умовах побудови правової держави зростають вимоги до рівня правосвідомості працівників органів внутрішніх справ. Відповідно до цієї тенденції, на перший план висувається необхідність постійно підвищувати, розвивати й удосконалювати правосвідомість працівників органів внутрішніх справ України.

Ступінь наукової розробки проблеми. Значний внесок у дослідження даної наукової проблеми зробили такі вчені, як Б. Ананьєв, Т. Андрусак, В. Бабаєв, В. Бабкін, Л. Божовіч, О. Бодальов, І. Лійн, С. Комаров, В. Копейчиков, В. Котюк, В. Лазарєв, М. Матузов, А. Малько, О. Мельничук, С. Рубінштейн, В. Столін, І. Чеснокова, Є. Шорохова.

Мета даної статті полягає у дослідженні функцій правосвідомості працівників органів внутрішніх справ, адже система функцій права має специфічну мету, цінності, настанови, а також характерні засоби їх утілення в реальність, тому в змістовому аспекті функціональна характеристика права й правосвідомості – це лише повторення того, що говориться про інші форми суспільної свідомості.

Виклад основного матеріалу. Під функціями правосвідомості належить розуміти способи ідеального буття людини й суспільства, які сприяють реалізації основних напрямків і цілей права, збереженню й розвитку права як системи. Функції правосвідомості можна зрозуміти за результатами діяльності її суб'єктів.

До основних функцій правосвідомості, на нашу думку, можна віднести відображальну, регулятивну і творчу. Всі інші розрізняються в межах трьох названих, і залежно від рівня конкретності, аналізу питання може бути виокремлено досить багато функцій.

Суть відображальної функції полягає в тому, щоб відтворити явища правової реальності, чинне право за допомогою певної суми знань, понять, уявлень, оцінок, поглядів тощо.

Засобами пізнавальної функції у правосвідомості виробляється певна сума правових знань (ідей, категорій, поглядів, уявлень, тощо), яка є результатом інтелектуальної діяльності [3, с. 386-387]. За її допомогою правосвідомість формує розуміння права не на основі безпосереднього видимого в повсякденній практиці, в безпосередньому оточенні людини (інакше таке пізнання не дуже відрізнялося б від відображення), а на основі виявлення закономірностей правового життя, прихованих від безпосереднього сприйняття рушійних сил, механізмів і засобів.

Але правові знання завжди збуджують у людини певне ставлення, тобто оцінювання. Оцінювальна функція породжує певне емоційне ставлення особи до різних сторін і явищ правового життя на основі досвіду і правової практики. Емоційне ставлення відображається при визначенні вагомості державних знань у конкретній ситуації чи в перспективі з погляду індивіда, групи, суспільства. До змісту правосвідомості належать чотири види оцінювання: права (його принципів, норм, інститутів); правової поведінки суб'єктів, об'єктів діяльності (злочинів, злочинців, правопорушників); правоохоронних органів (прокуратури, адвокатури, суду, юстиції, органів внутрішніх справ і їхньої діяльності). Результатом оцінки є визнання поведінки правомірною чи протиправною, а якщо протиправну поведінку демонструє спеціальний суб'єкт (посадова особа, працівник правоохоронних органів на службі чи у зв'язку зі службою), також порушенням законності.

Рефлексивна функція пов'язана з інтелектуальним самоконтролем, з освоєнням суб'єктом правової реальності, з процесами самосвідомості, крім того вона передбачає самооцінку людиною своєї правової поведінки. Правова рефлексія тісно пов'язана зі здійсненням творчої функції правосвідомості.

Регулятивна функція є центральною системою серед функцій правосвідомості з урахуванням саме її природи. Регулювання означає, з одного боку, спрямування до дії, наказ чи стимуляцію відповідного вчинку, поведінки, з іншого – встановлення меж поведінки, заборона виходити за ці межі. Названа роль правосвідомості впливає, передусім, з основного соціального призначення права – регулювати діяльність людей у різних видах суспільних відносин відповідно до державної волі народу, вираженої в законі, яка забезпечує баланс інтересів особи, суспільства й держави.

Правосвідомість відіграє регулятивну роль у процесі правореалізації, в тому числі у процесі вирішення юридичних справ, прийняття правозастосовних актів, усіх видів конкретних юридичних рішень. Тут діє професійна юридична правосвідомість [4, с. 173-175].

Одна з особливостей правосвідомості полягає в тому, що вона є нормативною, зобов'язує до певних дій на основі й за результатами співвідношення можливих варіантів поведінки з правовими принципами та нормами. Нормативне вираження суспільних цілей та інтересів, прав і обов'язків громадян є змістом нормативної функції правосвідомості як різновиду регулятивної функції.

Та оскільки право має не тільки нормативну, а й ціннісну природу, остільки регулятивна функція правосвідомості здійснюється також засобами правових настанов і ціннісно-правових орієнтацій, що синтезують у собі всі інші джерела правової активності. Результат цієї регуляції – поведінкова реакція у вигляді правомірної чи протиправної поведінки.

Тому в межах регулятивної функції варто виокремити як відносно самостійну ціннісно-орієнтаційну функцію.

Практика свідчить, що чим вищий рівень правосвідомості, тим яскравіше виражена її регулятивна роль у приведенні поведінки у відповідність до норм права, тим міцніше законність і правопорядок. Правосвідомість також виконує творчу функцію, яка також має складну внутрішню будову. Сутність творчої функції проявляється в активному, діяльнісному ставленні суб'єкта до правової реальності, у здатності правосвідомості ідеальними засобами створювати

правові ідеали й уявлення про соціальний оптимум суспільних відносин, нові правові поняття й відносини, що закріплюються в нормативно-ціннісній будові права.

Правосвідомість, по суті, є однією з форм професіоналізму співробітників органів внутрішніх справ і являє систему правових ідей, поглядів, думок і уявлень як у галузі правотворчості, так і практичного застосування права у житті суспільства. Правосвідомість має різнобічну, розгалужену за структурою та змістом суть, зумовлену різними чинниками. Вона є категорією, яка, з погляду її виникнення, суті й еволюції, чітко визначена історично, економічно й соціально. Правосвідомість формується і розвивається на базі суспільної свідомості та її ідей (філософських, світоглядних, політичних, моральних тощо), що стосуються явищ суспільного життя і характеру дій людей, суспільних відносин, інтересів і потреб, які зумовлені економічною та політичною основою суспільства.

Особливості правосвідомості працівників міліції, актуальні у сфері управлінської діяльності органів внутрішніх справ, визначаються станом правових знань, умінь і навиків, що визначають правовідносини, соціально-правові установки та орієнтації, відчуття й звички, правовий світогляд і правову культуру.

Правові знання працівників правоохоронних органів охоплюють відомості про правову діяльність, які у процесі професійної службової діяльності стають формою правової свідомості. Правомірна поведінка працівника ОВС з підтримки правопорядку, розвиток позитивних правових навиків, установок на правомірну поведінку і відносини, зокрема в управлінській сфері, неможливі без формування глибокого й точного знання закону. Саме знання законів, теоретичні пізнання у галузі права є фундаментом формування правових звичок і установок, адекватних форм професійного реагування, важливість яких незаперечна в управлінських комунікаціях ОВС.

У цілому можна стверджувати, що чим більші професійні пізнання у галузі права, тим вища юридична майстерність працівника та його керованість. Без знання й розуміння об'єктами управління правових норм немислима обґрунтована, точна і правильна оцінка ними правових явищ, формування ціннісних установок та орієнтацій, адекватних їх службовій діяльності.

Набуття правових знань необхідне всім громадянам, але особливе значення воно має для посадовців правоохоронних органів. Вони виконують важливу роль не тільки для підвищення за-

гальної правової культури, але передусім для вироблення й ухвалення правильних рішень, зокрема, управлінських, вибору правомірної лінії поведінки у найрізноманітніших життєвих ситуаціях. Пізнавальний та оцінний показник правосвідомості виконує важливу регулятивну функцію.

Спотворені уявлення про правові розпорядження (так зване незнання права), отримання інформації про право і закони не з офіційних, а випадкових, на побутовому рівні, джерел здатні породити суттєві деформації у правовій поведінці, спричинити серйозні порушення законності й конфлікти із законом. Знання права працівником ОВС передбачає не лише його осмислення, але й можливість варіативного, адекватного сприйняття ситуації, використання його при виконанні службових завдань. Важливе розуміння основних принципів права й особливостей його реалізації, осмислення цінності та взаємозв'язку законодавства, правосуддя, духовності й моралі.

Зміст професійних знань працівника органів внутрішніх справ включає знання про право як соціокультурне явище і знання чинного законодавства, особливо тих його норм, які дозволяють продуктивно здійснювати професійну діяльність, зокрема, у сфері внутрішньосистемного управління органів внутрішніх справ. Таке знання є основою не тільки професійного світогляду та правового мислення в цілому, але й управлінської культури учасників внутрішньосистемних комунікацій.

Правові знання, які працівник органів внутрішніх справ використовує щодня в ролі суб'єктів та об'єктів управління у найрізноманітніших ситуаціях, закріплюються, доповнюються алгоритмізованими діями, переходячи в розряд професійних, у тому числі управлінських, умінь і навичок (з позицій психології навик визначається як автоматизоване уміння, з погляду педагогіки – самостійно виконуване уміння).

Показником сформованості правових знань і умінь суб'єктів і об'єктів управління органами внутрішніх справ є здатність переносити їх на рішення різних варіативних завдань, з якими зіштовхуються співробітники правопорядку, здійснюючи управлінські рішення.

Участь в управлінських і правових відносинах породжує певне психологічне сприйняття до окремих елементів системи права і до права в цілому, а це має важливе значення при формуванні ціннісного ставлення до права, зміцнення його авторитету в суспільстві, особливо в системі соціального управління.

Працівник органів охорони правопорядку своєю поведінкою повинен показувати приклад

поважного ставлення до закону [5, с. 3]. Важливість цього моменту пояснюється рядом обставин.

1. Пошана до права викликає зміну внутрішнього ставлення до виконання службових обов'язків, які повинні сприйматися не просто як веління посадової особи, наказ, а як усвідомлений обов'язок з виконання розпоряджень закону.

2. Пошана до закону особливо ефективно формується при безпосередньому контакті з правовими явищами в процесі реалізації функціональних обов'язків по службі, оскільки вона є умовою якісного виконання поставлених перед об'єктом управління службових завдань.

3. Професійне ставлення до права, пошана закону передбачає не тільки глибоке усвідомлення його необхідності, але й постійну готовність до підтримки авторитету права, що не виключає критичного аналізу окремих його компонентів.

На правові відчуття працівників органів внутрішніх справ впливають їх індивідуально-психологічні особливості, професійний досвід, необхідність постійної оцінки правових явищ. Позитивними, особливо значущими для продуктивності управлінських комунікацій є відчуття пошани до закону, правосуддя, впевненість у власній компетентності, усвідомлення службового обов'язку та соціальної значущості правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ.

Соціально-правові настанови працівників правоохоронних органів є вагомим елементом правосвідомості, оскільки пошана до закону – це міцне переконання у його високій цінності для всіх членів суспільства, виражене в орієнтації суб'єктів на безумовну правомірну поведінку [6, с. 134]. Головним же носієм пошани до закону є оцінно-настановчий блок правосвідомості.

Соціально-правові настанови працівників органів внутрішніх справ тісно пов'язані з особливостями їх службової діяльності, тобто залежать від тієї соціальної ролі, яку вони реалізують у житті, а також від їх загальної спрямованості та звичок. Соціально-правові настанови яскраво проявляються в діяльності об'єктів управління органами внутрішніх справ. Правові звички, стереотипи правомірного, як і протиправної поведінки, також є компонентом правосвідомості працівників органів внутрішніх справ.

До елементів правосвідомості працівників органів внутрішніх справ традиційно відносять правовий світогляд. У філософії світогляд визначається як система поглядів людини на світ, суспільство і саму себе. Правовий світогляд відображає правові настанови особи, погляди на право та його регулятивну роль.

Правовий світогляд можна трактувати як систему найважливіших і найбільш узагальнених правових поглядів, уявлень, що характеризують ставлення людей до оточуючої їх правової дійсності. Базисом правового світогляду працівників органів внутрішніх справ є правові погляди, духовність, моральність і мораль, що відповідають вимогам правової культури і відображають дух часу.

Правосвідомість поділяється на індивідуальну (персональну) та колективну (корпоративну). Індивідуальна правосвідомість – це комплекс знань, відомостей, поглядів і потенційного ставлення до права і правових явищ у свідомості співробітника органів внутрішніх справ. Колективна (корпоративна) правосвідомість – це те загальне, що відноситься до певного професійного співтовариства, що відрізняє свідомість однієї професійної корпорації від іншої (наприклад, правосвідомість слідчих, адвокатів тощо).

Професійна правосвідомість – це свідомість груп громадян, які виконують певну регулярну (що повторюється) службову діяльність, у якій передбачається дотримання або застосування спеціальних правових норм, пов'язаних з їх професійними заняттями.

Від працівників органів внутрішніх справ потрібне глибоке знання відповідних нормативних розпоряджень і беззастережне, позитивне ставлення до їх дотримання.

Питання професійної правосвідомості є предметом особливої уваги ще й тому, що рівень правосвідомості співробітників правоохоронних органів відноситься сьогодні до ключових суб'єктивних чинників, що визначають рівень захисту особи, суспільства і держави від антигромадських посягань. Психологічний складник правосвідомості (його пізнавальна, оцінна і регулятивна сторони) повною мірою відноситься до професійної правосвідомості. Порівняно з буденною правосвідомістю, у професійній правосвідомості особливий акцент робиться на пізнавальний складник, тобто на знання права й уміння його виконувати, застосовувати й охороняти. Якщо від пересічного громадянина не можна вимагати докладного знання права, то працівники правоохоронних органів повинні володіти спеціальними знаннями права й навиками його службового використання. Якщо реальна поведінка громадян у правових ситуаціях визначається, як правило, їх ціннісною орієнтацією і знанням моральних правил і правових принципів (а не знанням конкретних правових розпоряджень і заборон, про які вони судять, виходячи з етичних норм), то для професійної правосвідомості співробітників орга-

нів внутрішніх справ цього не досить. Очевидно, що без знання права та здібності до його точного застосування, без уміння захищати права й інтереси громадян, суспільства і держави від порушення законів, без здатності й уміння розкривати злочини, збирати докази, необхідні для подання суду, працівнику ОВС не можна успішно виконувати свої функціональні обов'язки.

Для працівників органів внутрішніх справ України їх професійна правосвідомість є основною умовою успішної й ефективної реалізації службових завдань і персоналізації внутрішньосистемних управлінських відносин. Розформована правосвідомість нерідко є причиною протиправної поведінки серед працівників органів внутрішніх справ.

Передумовою вдосконалення діяльності правоохоронних органів України є висока професійна правосвідомість працівників. Вона реалізується не тільки через досконале знання правових норм, але й внутрішнє ототожнення з ними. Важливою є здатність на високому професійному рівні тлумачити й відповідально оцінювати будь-який випадок порушення правових норм.

Професійна правосвідомість працівників ОВС зумовлена їх службовими завданнями, повноваженнями, обов'язками, компетенцією, а також основними відносинами до „об'єкта дії” і не в останню чергу ставленням до інших органів, суб'єктів та громадян, з якими вони контактують при виконанні службових завдань.

Правосвідомість працівників органів внутрішніх справ необхідно також розглядати в тісному зв'язку з політичною і моральною свідомістю. У повсякденному житті важко відрізнити, які знання, позиції відносяться до правосвідомості, а які до політичної, моральної або інших форм свідомості. Йдеться про так звані сплав форм свідомості, тому диференціювати їх можна лише теоретично. Звідси випливає, що формування правових навичок, майстерності, звичок і стереотипів відповідної закону поведінки і дій, а також досягнення необхідного ступеня та якості правової культури працівників органів внутрішніх справ перебуває у безпосередній залежності від їх морально-політичної зрілості, яку необхідно постійно вдосконалювати через реалізацію духовних начал у правоохоронній діяльності.

Висновки: Підсумовуючи, можна стверджувати, що професійна правосвідомість працівників органів внутрішніх справ повинна сприяти формуванню у них ініціативної та зацікавленої правової позиції, що спирається на послідовне дотримання законності при поважному ставленні до професійної правової деонтології. Як предста-

вник і носій владних повноважень, працівник органів внутрішніх справ повинен завжди у своїх діях служити прикладом послідовного дотримання розпоряджень закону.

Список літератури

1. Теория государства и права. Курс лекций. – М., 2004. – С. 621.
2. Мухаев Р.Т. Теория государства и права.

– М., 2002. – С. 407.

3. Проблемы общей психологии права и государства. – М., 2002. – С. 386-387.

4. Абдулаев М.И. Теория государства и права. – СПб., 2003. – С. 173-175.

5. Кудрявцев В.Н. Правосознание юристов // Советская юстиция. – 1974. – №10. – С. 3.

6. Рабинович П.М. Социалистическое право как ценность. – Львов, 1985. – С.134.

Стаття надійшла до редколегії 28 лютого 2012 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії В.Я. Марчаком.

O.V. Tsurkan

Functions sense of justice employees of organs of internal affairs in modern terms

Summary

The article deals with disclosure of sense of justice functions, which is forming the intentions of people to realize their various interests by means of establishing definite order in society, as far as sense of justice makes influence on law by means of individuals behavior motivation, and becomes the significant instrument of legal norms realization.

Key words: sense of justice, system of functions, law, cognitive function, regulative function, creative function, cultural features of sense of justice, professionalism, legal outlook.

O.V. Tsurkan

Функции правосознания сотрудников органов внутренних дел в современных условиях

Аннотация

Раскрыты функции правосознания, которое формирует намерения людей реализовать свои разносторонние интересы путем установления определенного порядка в обществе, поскольку правосознание влияет на право посредством мотивации поведения индивидов, становясь важным инструментом реализации правовых норм.

Ключевые слова: правосознание, система функций, право, познавательная функция, регулятивная функция, творческая функция, культурные особенности правосознания, профессионализм, правовое мировоззрение.